Yılmaz Özakpınar

İNSAN
İnanan Bir Varlık

ÖTÜKEN

Yılmaz Özakpınar; 1934'te Boyabat'ta doğdu. 1957'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden, 1960'ta Cambridge Üniversitesi Biyoloji Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1964'te doktorasını verdiği İstanbul Üniversitesi'nde 1978'de profesör oldu. Alexander von Humboldt bursu ile Köln Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Enstitüsü'nde iki yıl, Bern Üniversitesi Pedagojik Psikoloji Bölümü'nde üç ay ve Fulbright profesörü olarak Oregon Üniversitesi Kognitif Psikoloji Laboratuarı'nda altı ay araştırma yaptı. 1982-88 arasında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı olarak görev yaptıktan sonra döndüğü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 2001 yılında emekli oldu. 2003-2004 öğretim yılında Haliç Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Haziran 2005'te Fatih Üniversitesi Psikoloji Bölümü Kurucu Başkanı olarak göreve başladı. Eylül 2008'de bölümün kuruluş ve öğretim felsefesine ilişkin anlaşmazlık nedeniyle ayrılmak zorunda kaldı. İstanbul Arel Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesidir. *Öğrenmede Dikkat Problemi; Hafıza Yanılmalarının Doğuşu ve İki Ayrı Hafıza Kodu Teorisi; Hafıza; Psikolojinin Kavramsal Yapısı; Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış; İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü; Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler; Mümtaz Turhan; "Kültür Değişmeleri" ve Batılılaşma Meselesi; İnsan Düşüncesinin Boyutları; Öğrenme: Verimli Zihinsel Çalışmanın Psikolojik Koşulları, Psikoloji Tarihi adlı* eserlerin yazarıdır.

Serpil'e

İçindekiler

Önsöz / 11

•

I. Bölüm
Hayat ve İnanç:
İnanmak ya da İnanmamak / 15

•

II. Bölüm
İmkânlar Alanı ve
Hürriyet Kaynağı Olarak Zihin:
İnsanın Ahlâk Konumunun
Biyolojik ve Psikolojik Kökleri / 55

•

III. Bölüm
İnsan Bilgilerinin Niteliği/ 77

•

IV. Bölüm
Hayat ve Hakikat / 109

Önsöz

Bu kitabın içeriği, Kasım 1997'de *Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Toplantıları* çerçevesinde *Hayatın Anlamı ve İnsan Bilgilerinin Niteliği* genel başlığı altında verilen dört konferans üzerine kurulmuştur. Konferanslarda ağırlık noktası, "bilgi"nin mahiyeti ve insan bilgilerinin hayat açısından anlamıydı. Konferansları kitap halinde yayınlamak üzere gözden geçirir ve birtakım değişiklikler yaparken, hayatın birinci plandaki meselesinin, ne yapmanın doğru, ne yapmanın yanlış olduğuna karar verme meselesi olduğu zihnimde iyice belirginleşti. *Doğru* ve *yanlış* hükümleri *bilgi* midir? Doğru ve yanlış hükümlerinin bir hakikati var mıdır? İnsan, doğru ve yanlış hükümlerinin hakikatini nasıl arayacaktır? Bu kitapta insan bilgileri ve hayatın anlamı ele alınmakla birlikte, az önce ortaya konan sorular baştan sona kadar düşünce merkezinde olacaktır. Haklı olarak çoğu kimse bu yaklaşımı bir ahlâk felsefesi kurma girişimi olarak algılayabilir. Bu izlenim büsbütün yanlış değilse de maksadım, çok sayıda örneği bulunan ahlâk felsefesine yeni bir tane daha eklemek değildir. Kitap, ahlâkın içeriğini değil, ahlâkî durumun niteliğini belirlemeye ve ona getirilecek çözümün dayanacağı mantıkî esasları tahlil etmeye yönelmiş formel bir ahlâk teorisi kurma gayesini gütmektedir. Ahlâkın içeriğine ilişkin teklifler yapan, olması gerekeni tasvir eden bunca ahlâk felsefesinden sonra bugün iki noktada aydınlığa ihtiyaç vardır: Birinci olarak, insanın kendini içinde bulduğu

ahlâkî duruma yol açan biyolojik ve psikolojik niteliği anlamak, ikinci olarak da, ahlâkî arayışın ve ahlâkî kabulün dayanmak zorunda olduğu mantığı belirlemek gerekiyor.

Ahlâkın biyolojik, psikolojik ve sosyal işlevlerinin hepsini bir bütün olarak görmelidir. Onlar aynı karmaşık işlevin değişik bakış açılarından görünüşleridir. Biz o değişik bakış açılarından bakarak, o karmaşık işlevi farklı biçimlerde kavramlaştırıyoruz ve o farklı görünüşler sanki birbirinden gerçekten ayrıymış gibi onları zihnimizde soyutluyoruz. Kavramlaştırdığımız o soyutlanmış işlevlere ayrı adlar takıyoruz. Değişik bakış açılarını zihnimizde birleştirerek bir ve aynı işlevin karmaşık bütünlüğünü kavramaya yöneldiğimiz zaman, biyolojiye ve psikolojiye aykırı bir sosyal işlevin olabileceğini kabul edemeyiz. Başka bir deyişle, biyolojik ve psikolojik sistem ancak kendi imkânları çerçevesindeki bir sosyal işlevi ortaya çıkarır. Bazı bireylerin sosyal sapkınlık gösteren tutum ve davranışları, ifadenin ikinci kısmına istisna oluşturuyor gibi görünebilir. Fakat aslında o istisnalar, bir kuralın varlığına tanıklık eden örneklerdir. Bir an için istisnaların bütün toplum üyelerini içine alacak kadar yaygınlaştığını düşünürsek, böyle bir durumda, toplumun da bireylerin de yaşamasının mümkün olmayacağı bir noktaya gelinir.

Biyolojik, psikolojik ve sosyal işlevlerin birbirinden ayrılmasının, canlı türü olarak insanın sonunu getireceği açıktır. Çünkü kuraldan sapmalar o kadar yaygınlaştığı zaman, ortada bireylerin sapkınlık göstereceği kural kalmaz; bu da sosyal yapının çökmesi ve toplumun dağılması demektir. Öte yandan, toplum olmazsa, birey, biyolojik ve psikolojik gelişmesini tamamlayamaz. Sonuçta, bir canlı türü olarak insan, soysuzlaşır ve yok olur.

Kitapta, olguları tespit planında, ahlâkın üç işlevini de inceliyorum. Teorik yönelişim bakımından *ahlâk* deyince, sosyal yaptırım etkisi kazanmış davranış kurallarını benimsemiş olmayı kastetmiyorum; kişinin içten inandığı davranış gerekçelerini kastediyorum. Bu suretle, kişinin göreneğe uyarak ya da sosyal yaptırım yüzünden belirli davranışları yapması ile içten inandığı davranış esaslarına kendi hayatını düzenlemek için bağlanması arasında psikolojik açıdan kavramsal bir ayrım yapıyorum. Göreneksel ahlâk ile kişisel ahlâkın çoğu kişilerde aynı olması, ikisini kavramsal olarak ayırt etmemize ve ahlâkî meseleyi, kişisel ahlâkın seçiminde görmemize engel değildir.

Ortaya koyduğum formel ahlâk teorisi, canlı türleri arasında yalnızca insanda var olan bir olgudan hareket ediyor: insan, yaşamaya değer bulduğu hayatı seçme konumundadır. Birinci bölümde, bütün ayrıntılarıyla somut eylemlerden oluşan hayatın, baştan tasarlanamayacağına, fakat somut durumlara muhakemeyle uygulanacak soyut ve genel ilkelerin, hayatı yönetmek üzere baştan benimsenebileceğine işaret edeceğim. Soyut ve genel ilkelere niçin gerek duyulduğu meselesi üzerinde durduktan sonra, insanın kendi deneyimleriyle böyle ilkelere ulaşma olasılığının ne olduğu sorusuna cevap arayacağım. İkinci bölümde, ahlâkî durumu doğurması açısından, insanın biyolojik yapısını ve onun imkân verdiği zihin niteliklerini inceleyeceğim. Üçüncü bölümde, bir önceki bölümde tasvir edilen biyolojik yapıyı ve zihin niteliklerini gözden kaybetmeden felsefe, sanat, bilim, mitoloji, semavî olmayan dinler gibi insanın kendi aklının ve deneyimlerinin ürünü olan çeşitli türde bilgilerin niteliklerini belirleyeceğim. Ayrıca, bu bilgi türlerinin insan hayatına ne kattığını araştıracağım. Bu çerçevede, özellikle ahlâk felsefelerinin hayata rehberlik etme kabiliyetini sorgulayacağım. Dördüncü

bölümde, hayatı düzenleme meselesinin, insanın zihin nitelikleri göz önünde tutulduğu takdirde, "hakikat"in mahiyeti meselesinden bağımsız olamayacağını göstermeye çalışacağım. İnsanda "hakikat" ve "mutlak hakikat" tasavvurları varsa, yaşamaya değer gördüğü hayatı seçmek için, onun, hayatın hakikatini bilme gereğini duyacağına dikkat çekeceğim. İnsan ruhunun özlemlerine cevap veren bir hayat, yalan ve şüphe üzerine kurulamayacağına göre, ahlâkî duruma getirilecek çözümün dayanmak zorunda olduğu mantıkî temel, insan hayatının "hakikat"le ilişkisini aydınlatan *hayatın hakikati* kavramından çıkmalıdır. "Çözüm" konusunda yapmak istediğim şey, kendi aklıma göre ahlâk ilkeleri geliştirmek ve uygulama için başkalarına teklif etmek değil, hayatı düzenleme kabiliyeti olan ilkeleri seçerken herkesin dayanmak zorunda olduğu mantığı ortaya çıkarmaktır.